

УДК: 378.011.3:811–051

ВАРГА Леся Іванівна,

викладач кафедри англійської філології
та методики викладання іноземних мов,
Мукачівський гуманітарно-педагогічний інститут
e-mail: marusynetsm@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті обґрунтовано технології застосування інтерактивних технологій у формуванні комунікативної культури майбутніх вчителів. Визначено місце інтерактивних технологій в процесі формування комунікативної культури майбутнього вчителя, їх особливості впровадження в навчальний процес.

У дослідженні сконструйована технологія формування комунікативної культури майбутніх вчителів в процесі їх взаємодії з іншими учасниками процесу навчання. Саме застосування інтерактивних технологій дозволило проводити навчально-виховну роботу зі студентами в цікавих для них формах навчання. Передбачено, що застосування запропонованої технології буде сприяти підвищенню ефективності формування комунікативної культури майбутніх вчителів. Таким чином, поліпшення навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі будуть сприяти застосування технологій в навчальній, виховній, методичній та науковій роботі.

Ключові слова: інтерактивні технології; інтерактивне навчання; комунікативна культура; комунікативна культура майбутнього вчителя.

Актуальність проблеми дослідження. Формування комунікативної культури майбутніх вчителів неможливе без систематичної, цілеспрямованої підготовки в межах навчальних курсів. Враховуючи складність цього завдання та неможливість повністю реалізувати його через традиційні дисципліни (які лише частково розглядають окремі аспекти проблеми комунікативної культури) було розроблено експериментальну навчальну програму «Інтерактивні методи навчання комунікативної культури», яка допомогла: задіяти основні питання проблеми формування комунікативної культури майбутніх вчителів у темах окремих дисциплін і провести заняття, лекції, застосовуючи інтерактивні технології протягом 1–3 курсу навчання студентів; задіяти їх у роботу факультативу «Кейс-ситуація як інтерактивний метод формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів»; провести педагогічний тренінг «Комунікативна культура – умова успішної діяльності вчителя» зі студентами 2–3 курсів із застосуванням інтерактивних технологій навчання в процесі формування комунікативної культури студентів.

Мета статті: окреслити інтерактивні технології навчання та вказати на їх роль у процесі формування комунікативної культури майбутнього вчителя.

Виклад нового матеріалу. У процесі включення студентів у роботу факультативу «Кейс-ситуації як інтерактивний метод формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів» (1–4 курси), введення додаткової інформації до різних навчальних курсів згідно компонентів комунікативної культури було створено варіативні моделі організації навчального процесу: цілісна модель передбачала підготовку студентів до усвідомлення необхідності морально-етичних цінностей і орієнтирів у вирішенні педагогічних ситуацій, знання технологій індивідуальної педагогічної майстерності.

Зокрема, згідно мотиваційно-ціннісного компонента було включено до програмового змісту курсу «Вступ до спеціальності» (1 курс) тему лекції «Моральні цінності як компонент культури вчителя», тему: «Формування моральних цінностей у студентів засобами моделювання кейс-ситуацій» у перелік тем семінарських занять; у курс «Педагогіка» (1 курс) до програмового змісту практичних занять включено тему «Духовно-моральні цінності підростаючого покоління: порівняльний аналіз підходів до їх розуміння в Україні і за кордоном».

Згідно когнітивно-змістового компонента у курс «Педагогіка» (1 курс) тему лекції «Професійне спілкування у структурі діяльності педагога», «Культура спілкування в полікультурному середовищі» у курс «Українська мова за професійним спрямування» тему

лекції «Культура професійного мовлення». У курс «Педагогічна майстерність» (2 курс) тему лекції «Комунікативна культура педагога як складова педагогічної майстерності»

Згідно комунікативно-мовного компонента у курс «Риторика» (2 курс) проведення спецсеминарів «Професійно-мовленнєва культура спілкування», «Уміння слухати та чути – інтерактивні технології навчання».

Згідно інтерактивно-діяльнісного компонента у курс «Педагогічні технології» (4 курс) включено до програмового змісту семінарських занять тему: «Інтерактивні технології як засіб розвитку творчого мислення», «Інтерактивні методи у встановленні взаємодії вчителя й учня».

На етапі формування мотиваційно-ціннісного компонента комунікативної культури ми задіяли студентів у роботу факультативу «Кейс-ситуація як інтерактивний метод формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів» (загальним обсягом 30 годин). Факультатив передбачав підготовку студентів до усвідомлення необхідності моральних цінностей і орієнтирів у вирішенні проблемних ситуацій, знання технологій педагогічної майстерності і набуття безпосереднього досвіду комунікативної культури (в мотиваційно-ціннісних орієнтири, як складова загальної культури особистості, відіграють важливу роль).

На нашу думку, саме моделювання ситуацій за кейс-методом, який спрямований на формування у студентів здатності прогнозувати, структурувати та аналізувати конкретні педагогічні ситуації на основі набутих теоретичних знань навчальних дисциплін є найбільш продуктивним видом моделювання. Зокрема тому, що робота над конструюванням педагогічної ситуації має чітко сформульовану мету створення ситуації певного рівня складності.

Метод *case-study* або метод конкретних ситуацій (від англійського *case* – випадок, ситуація) – метод активного проблемно-ситуаційного аналізу навчального матеріалу через вирішення конкретних завдань – ситуацій (вирішення кейсів) [1].

Метод кейс-ситуацій – інструмент, який дозволяє застосувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань. Метод сприяє розвитку у студентів самостійного мислення, уміння вислуховувати учня і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою. За допомогою застосування викладачем цього методу студенти мають можливість проявити і удосконалити аналітичні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне вирішення поставленої проблеми.

Передбачається, що у реальному житті не існує однозначно правильних рішень. Суть навчання із застосуванням методу кейс-ситуацій полягає в тому, що кожен пропонує варіанти, виходячи із наявних в нього знань, практичного досвіду і інтуїції.

Основна функція методу кейс-ситуацій – вчити студентів вирішувати складні неструктуровані проблеми, які не можливо вирішити аналітичним способом. Кейс активізує студентів, залишаючи їх наодинці з реальними ситуаціями [2].

Дослідження проблеми комунікативної культури показують, що в процесі педагогічного спілкування відбувається «взаємозарядження» учасників, комунікативний взаємовплив істотно впливає на творче самопочуття педагога і групи. Ця взаємодія виникає на основі емоційної спільності переживань педагога за студента, зміцнює її, виступаючи одночасно як результат емоційної спільності. Цей ефект найістотнішим чином впливає на змістовну сторону комунікативної, на рівень пізнавальної діяльності студентів тощо. Виникає відоме педагогічне співпереживання. Викладач виступає як активатор і заражає майбутніх вчителів проблемою, спільним пошуком, причому співпереживання, викликане ним у студентів, в свою чергу, впливає на самого педагога. Описаний нами аспект питання стосується і комунікативної культури у діяльності вчителя з учнем.

Уміння розпізнавати емоційні переживання, знання відповідних рівнів сприйняття інформації корисні вчителю у роботі з учнями. Тому заняття з вироблення такого уміння стали складовою частиною професійної підготовки вчителів ракурсі нашого дослідження під час тренінгу «Комунікативна культура – умова успішної діяльності вчителя» зі студентами 2–3 курсів.

Ми враховували, що в організації правильного взаєморозуміння у процесі комунікативної значну роль відіграє емоційна ідентифікація та емпатія як здатність емоційно (а не тільки раціонально) сприймати іншу людину, проникнути в її внутрішній світ,

прийняти з усіма думками і почуттями. Вміти емоційно ідентифікувати себе із співрозмовником, жити його почуттями і думками, а значить, адекватно зрозуміти його думки і переживання – важке завдання як для викладача, так і для майбутнього вчителя. Таким чином, емоційна ідентифікація є найважливішим компонентом комунікативної культури як перед організацією впливу, так і після нього. Оперативне емоційне співпереживання – найважливіший професійний компонент педагогічного спілкування.

Усвідомлення і освоєння етичної сторони діяльності дозволяє вчителю підвищувати ефективність професійної діяльності і спілкування, бо розуміння етичної значущості діяльності завжди мобілізує її учасників, вселяє в них відчуття відповідальності за доручену справу. Етичні аспекти грають важливу роль в процесі комунікативної діяльності фахівця, бо, організовуючи систему взаємин з клієнтами, він формує певний етичний рівень цих взаємин, управляє ними, виходячи з певних етичних установок.

Отже, опанування теорії комунікативної культури, пізнання її структури, етичних принципів, входження в «технологію» цього процесу, придбання в результаті професійних комунікативних прийомів і навичок, формування власного досвіду комунікативно-мовленнєвої діяльності – ось основні напрями роботи по формуванню комунікативно-мовного компонента комунікативної культури, на які ми опиралися при формуванні комунікативних умінь та навичок і які підвищують рівень комунікативної культури.

Система комунікативних умінь майбутнього вчителя включає уміння, спрямовані на пізнання тих, з ким він спілкується в ході професійної діяльності, на регулювання їх поведінки, планування, корекцію і аналіз спілкування, встановлення і підтримання контакту у спілкуванні, володіння технікою спілкування, на передачу інформації тощо.

Щоб студент оволодів досвідом поведінки у спілкуванні з учнями, виробляв стиль спілкування з ними і творчо підходив до реалізації особистісного потенціалу, ми знову ж таки включали його у кейс-ситуації, де через синтез набутих знань, сформованих умінь та навичок, через продуктивний діалог – обмін особистісними смислами, створення спільного тексту культурного спілкування, спрямованого на засвоєння різноманітних елементів культурного простору, майбутній вчитель набував комунікативно-мовленнєві навички комунікативної, знання комунікативної культури.

Всі ці прийоми допомагали нам посилити комунікативний вплив, виступали як засіб, що забезпечує його педагогічну точність і ефективність в ході програвання кейс-ситуацій. На жаль, засоби посилення спілкування найчастіше розглядаються як унікальний досвід того чи іншого спеціаліста, в той час як вони повинні бути необхідним компонентом процесу комунікативної культури кожного фахівця, на це ми звертали увагу студентів 2 курсу під час ознайомлення з темами дисципліни «Риторика», під час включення їх у кейс-ситуації, зокрема факультативу «Кейс-ситуація як інтерактивний метод формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів» («Я вибираю духовність?», «Добре? Красиве? Вічне?»), «Взаємодопомога» тощо, дискусії «Без минулого – немає майбутнього»; роботи тренінгу «Комунікативна культура – умова успішної діяльності вчителя», інтерактивні методи навчання, задіяні імітаційні ігри «Сам собі режисер», «Відтворю світ», «Життя» та ін., ділових ігор «Переговори», «Знайомство», «Контакт», «Ділова пропозиція», та ін.).

Ми враховували, що спілкування в процесі навчання будується як неперервний процес, інакше буде руйнуватися комунікативна цілісність навчального заняття і, таким чином, знизиться ефект педагогічного впливу. Тому у формуванні інтерактивно-діяльнісного компонента комунікативної культури ми звернулися до досвіду застосування інтерактивних методів організації проведення занять групою – ігор комплексного циклу, які були проведені нами і в ході занять навчальних дисциплін, і у тренінгу, і у факультативі наряду з кейс-ситуаціями.

З освітньої точки зору ігри – це спосіб групового діалогічного дослідження можливої дійсності в контексті особистісних інтересів, що дає можливість в отриманні особистістю постійно інформації із зовнішнього середовища і компенсує монотонність повсякденного життя, навчання.

У процесі гри засвоюється, перш за все, сюжет, що забезпечує трансляцію певного елемента культури як сюжету. Пізніше, в процесі розвитку індивіда, форма соціально-педагогічних відносин наповнюється (доповнюється) змістом. Це положення – «принцип

первинної трансляції форми і наступного, вторинного заповнення її змістом», справедливе для інших комунікаційних відносин, зокрема і для навчання студентів [3].

Завдяки ігровому характеру групової роботи полегшувався процес сприйняття ситуації учасниками, які спостерігали за грою, а це створювало можливості для детального аналізу ситуації. Незважаючи на умовність ігрової ситуації, учасники гри діяли реально, що вело до перебудови психолого-педагогічних характеристик особистості кожного з них. Гра для них стала засобом розвитку, підвищення рівня формування культури особистості, культури мовлення, спілкування.

В ході гри (як і під час її обговорення) ми формували у студентів уміння спілкуватися, навички сприймання інших людей, спрямовували на розвиток рефлексії. Необхідний результат досягався при обговоренні учасниками своїх вражень і прийомів успішного партнерства, які допомагають усвідомити комунікативні можливості групи, набуті навички комунікативної культури, необхідні для продуктивної участі в більш складних видах взаємодії – дискусіях, ділових імітаційних іграх.

Це підтвердила активна участь студентів в таких групових імітаційних іграх: «Хто я?», «Як порозумітися з іноземцем», «Виберу професію...» та ін. Навчальні імітаційні, чи ділові ігри розгортають проблеми в динаміці, дозволяють їх учасникам прожити десятки умовних років в стислій по часові і подіям реальності. Під час гри кожен учасник сам робить помилки і сам знаходить вдалі рішення, збагачуючи особистий досвід, який не забувається, тому що «це було зі мною».

Під час проведення ігрових занять студенти осмислюють загальнолюдські цінності, набувають навички участі в дискусії і прийнятті колективних рішень в різних ситуаціях системи, що змінюється, частиною якої вони є. Основне завдання використання ігрових методів навчання – розвиток цілісної картини світу, здатності вірно орієнтуватися в оточуючому світі, реально бачити сутність педагогічних проблем. Основне – дізнатися про себе багато нового. Це важливо у процесі формуванні всіх компонентів комунікативної культури (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-змістового, комунікативно-мовного, інтерактивно-діяльнісного), які тісно взаємопов'язані.

Особливо ефективно проведення циклу імітаційних ігор. Основний ефект спостерігається на особистісному рівні – інтелектуальне задоволення, яке отримує кожен учасник, вирішення складного завдання є критерієм оцінки ігрових імітацій. Головний підсумок гри – набуття осмисленого досвіду, в нашому випадку – досвіду педагогічної роботи і спілкування в ході її. Актуалізуються культурні стереотипи, проявляється моральна сторона поведінки в умовах екстремальності і загального напруження. Для багатьох учасників гра виступає як імітація на емоційному рівні, що дозволяє розвивати уміння контактувати з іншими. Існуючі в індивідуальній свідомості смислові структури, що стосуються відношенню особистості до інших людей, можуть бути змінені внутрішніми зусиллями.

Ділові ігри дозволили студенту «приміряти» на собі різноманітні способи поведінки, побувати у різних ролях, швидко вирішувати складні ситуації професійно-педагогічної сфери. Перевага даної гри полягала в тому, що входження в гру відбувалося легше та швидше, чим «входження» у справжню професійну діяльність, а уміння, отримані в ній, допоможуть легко налагоджувати контакти з учнями, досягати поставлених завдань комунікативної культури; сприяти розвитку професійних якостей.

Як бачимо, позитивні результати впровадження кейс-ситуацій, імітаційних ігор факультативу «Кейс-ситуації як інтерактивний метод формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів» у навчальну діяльність студентів II курсу є суттєвим фактором підвищення якості навчання студентів, виходячи з міркувань його відповідності основним завданням формування комунікативної культури.

Розробляючи програму тренінгу «Комунікативна культура – умова успішної діяльності вчителя», ми ставили перед собою цілі: підвищити рівень інформованості студентів про особливості комунікативної культури вчителя з учнями, про залежність ефективності професійної діяльності від рівня комунікативної культури фахівця; сформувані готовність до встановлення педагогічної взаємодії і механізм співробітництва педагога й учнів, сформувані в них комунікативні уміння та навички; ознайомлення та оволодіння

майбутніми педагогами прийомами ефективного спілкування через ігрові методи навчання та техніку активного слухання.

Для реалізації тренінгу були використані певні інтерактивні методи, а саме, брейнстормінг («мозковий штурм»), ігрові вправи, ігри, дискусії тощо.

Найбільш ефективним виявився метод брейнстормінг («мозкового штурму»), який ми проводили з невеликою кількістю учасників (малою групою).

Брейнстормінг – тип взаємодії, завданням якого є надання учасниками групи максимальної кількості ідей на запропоновану тему, його метою було знаходження максимальної кількості рішень поставленої проблеми – активізації мислення учасників за рахунок зниження критичності та самокритичності. А саме: пропозиції повинні бути короткими і без обґрунтування; будь-яка критика пропозицій забороняється; заохочуються фантазія та прозріння; всі висловлювання повинні фіксуватися; всі ідеї позбуваються авторства [4].

Керівник в процесі брейнстормінгу формулює мету, тему дискусії: пояснює, що обговорюється, і чому в даній ситуації, яким чином слід вирішувати проблему; створює необхідну мотивацію: викладення проблеми у вигляді суперечності; постановка запитань; обмін думками (по можливості без оцінок); знайомить учасників; орієнтує на колективне рішення; створює доброзичливу, ділову атмосферу, позитивний емоційний фон; встановлює порядок виступу по колу; активізує учасників. Тренінг включав заняття: «Візуальне відчуття», «Через скло», «Дискусія», «Так», «Передача руху по колу», «Диспут», «Суперечка при свідку», «Карусель», «Остання зустріч». Кожне заняття включало вступне слово ведучого про мету, ігрові вправи, домашнє завдання у щоденнику, де студенти фіксують враження, досвід, планують подальші власні завдання.

Тренінг сприяв формуванню визначених нами комунікативних умінь, виробленню відповідної тактики поведінки. У процесі спільної та індивідуальної роботи досягається розуміння студентом цілісної структури власних внутрішніх тенденцій, які негативно впливають на процес взаємодії з оточуючими людьми, з'являються можливості корекції особистісних якостей.

Як підтверджують результати проведеного тренінгу, ефективно проведені професійно спрямовані заняття допомогли студентам отримати особистісний досвід у підвищенні рівня формування комунікативної культури майбутніх вчителів.

Після завершення формувального експерименту були проведені контрольні зрізи, результати яких засвідчили помітне підвищення рівня сформованості комунікативної культури студентів. Це дозволило зробити висновок про відповідність обраного підходу до проведення експериментальної роботи, відповідність її змісту поставленим меті і завданням дослідження. Саме завдяки організації застосування інтерактивних методів навчання – імітаційних ділових ігор, занять-тренінгів, кейс-методу, дискусій та ін. методів можна надати студентам реальну можливість розвивати власний досвід комунікативної культури, формувати комунікативні уміння і навички, морально-ціннісні орієнтири педагогічної професії.

Висновок: У дослідженні сконструйовано технології формування комунікативної культури майбутніх вчителів у процесі їх взаємодії з іншими учасниками процесу навчання. Саме застосування інтерактивних технологій дозволило проводити навчально-виховну роботу зі студентами в цікавих для них формах навчання. Передбачено, що застосування запропонованої технології сприятиме підвищенню ефективності формування комунікативної культури майбутніх вчителів. Таким чином, покращенню навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі сприятимуть застосування технологій у навчальній, виховній, методичній та науковій роботі.

Список використаної літератури

1. Сурмин Ю. П. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / Ю. Сурмин, А. Сидоренко, В. Лобода, А. Фурда, И. Катерыняк, К. Меер ; Под ред. д-ра социологических наук, профессора Ю. П. Сурмина. – К. : Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.
2. Шеремета П.М. Кейс-метод: з досвіду викладання в українській бізнес-школі / П.М. Шеремета, Л.Г. Каніщенко ; за ред. О. І. Сидоренка ; 2-е вид. – К. : Центр інновацій та розвитку, 1999. – 80 с.

3. Платов В. Я. Деловые игры: разработка, организация и проведение: учебник / В.Я. Платов. – М. : Профиздат, 1991. – 192 с.
4. Сборник деловых игр, конкретных ситуаций и практических задач: метод. пособие / В. И. Матирко, В. В. Поляков, И. М. Стариков [и др.]; под ред. В. И. Матирко. – М. : Высшая школа, 1991. – 255 с.

References

1. Surmin, Y., Sidorenko, A., Loboda, V., Furda, A., Katerynyak, I., Meer, K. (2002). *Situation Analysis, or Anatomy Case-method*. In Y. Surmin (Ed.). Kyiv: Center for Innovation and Development. (in Ukr.).
2. Sheremet, P.M., Kanischenko, L. (1999). *Case method: the experience of teaching in Ukrainian business school*. In A.I. Sidorenko (Ed.), 2nd ed. Kyiv: Center for Innovation and Development. (in Ukr.).
3. Platov, V.Y. (1991). *Business games: development, organization and conduct: the textbook*. Moscow: Profizdat. (in Rus.).
4. Matirko, V.I., Polyakov, V., Starikov, I.M. [et al.] (1991). *Collection of business games, case studies and practical problems*. In V.I. Matirko (Ed.). Moscow: High School. (in Rus.).

VARGA Lesia,

lecturer in English Philology and methods of teaching foreign languages,
Mukachevo Humanitarian Pedagogical Institute
e-mail: marusynetsm@ukr.net

TECHNOLOGY OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN FORMATION COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE TEACHERS

Abstract. *In the article the technologies of application of interactive technologies in forming the communicative culture of future teachers are grounded. The place of interactive technologies in the process of forming the communicative culture of a future teacher, their features of introduction in an educational process is determined.*

Forming the communicative culture of future teachers is impossible without a systematic, purposeful preparation in the frame of the educational courses. Taking into account the complication of this task and the impossibility of the entire realization through the traditional disciplines (where the single aspects of the problem of communicative culture are partly examined) an experimental studying program «The Interactive Methods of Studying the Communicative Culture» was elaborated and it made possible: to involve the basic questions of the problem of forming the communicative culture of future teachers in the separate disciplines' topics and to have the classes or to give lectures applying the interactive technologies in the 1–3 years students; to involve them into a work in the optional course «Case-situation as an interactive method of forming the motivational-valued orientations of future teachers»; to give the pedagogical training the «Communicative culture as a condition of successful activity of a teacher» with 2–3 years students using the interactive technologies of education in the process of forming the communicative culture of students.

On completing the forming experiment the test works were given to students and their results showed the considerable increase of the level of students' communicative culture formation. It allowed to make a conclusion about the correlation of the chosen approach to the realization of the experimental work, the correlation of its content to the aims and research tasks. Exactly due to the organization of application of such interactive methods of education as imitative business games, training classes, case-method, discussions of and other methods it is possible to give the real opportunity to develop the own experience of communicative culture, to form the communicative abilities and skills, morally-valued points of the pedagogical profession to the students.

In the research the technology of forming the communicative culture of future teachers in the process of their co-operating with other participants of educational process is constructed. It's the application of the interactive technologies that allowed to conduct the scientific and educational work with students in the interesting studying forms. It's supposed, that the application of the suggested technology will help to increase the efficiency of forming the communicative culture of future teachers. Thus, the application of technologies in the educational, methodical and scientific work will promote the improvement of the scientific and educational process in the higher educational establishment.

Keywords: *interactive technologies; interactive educating; communicative culture; communicative culture of a future teacher.*

Одержано редакцією 30.11.2016
Прийнято до публікації 03.12.2016